

Patološki narcisizem in sodobna družba

Pripravil: Dino Manzoni

Partnerji programa:

ZRC SAZU

PROJEKT
ČLOVEK

Sofinancer programa:

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA ZDRAVJE

Ali živimo v „dobi narcisizma“?

V zahodnih (in vzhodnih) družbah vse bolj **pozitivno vrednotimo** narcistične lastnosti, vedenje in mišljenje, kot nujno potrebne za optimalno funkcioniranje v socialnem in delovnem okolju.

Vzpon narcizma se odraža v na „jaz“ osredotočenih besedilih popularnih **pesmi, romanov, avtobiografije**.

Newsom idr. (2003) so ugotovili, da se je „stopnja odobravanja“ izjave „jaz sem pomembna oseba“, od leta 1963, do 1992, povečala **iz 12 % na 80 %**.

Vendar je že skoraj klišejsko govoriti, kako so nas mediji in socialna omrežja pokvarili in nas preoblikovali v vase zagledane, s selfiji obsedene milenijce – naslovnica revije *Time*, 2013 – **generacija „jaz jaz jaz“**.

Tri pojmovanja narcisizma

1.) **Genetično**, tj. razvojnopsihološko – narcisizem kot normalna faza v razvoju otroškega jaza.

2.) **Narcistična osebnostna motnja** (zgodovinski kontekst).

3.) **Narcistično organizirana osebnost**, kot prevladujoči osebnostni tip v sodobni družbi – preobrazbo kapitalizma iz industrijske in družinske oblike v menedžersko, birokratsko-korporativno obliko.

Ovidijev mit o Narcisu in Eho (*Metamorfoze*)

Narcis in Eho je zgodba o mladeniču, v katerega se nesrečno zaljubi nimfa Eho. Narcis je bil kaznovan s strani bogov, in sicer s strani Nemezis, boginje pravičnosti in maščevanja, ki kaznuje predvsem ošabnost in prevzetost.

Ko je nekega dne, medtem ko je pil vodo iz izvira, uzrl (pre)lastno podobo v ogledalu vodne gladine, in ker je v nekem oziru ***ni uspel pripoznati*** (kot svojo lastno), ***je na mestu skoprnel***. Kakor zapiše Ovidij v 509. verz: “*vendar telesa nikjer!*”

1.) ***Zakaj Narcis ni uspel prepoznati svoje lastne podobe?*** V 463. verzu sam ega sebe nagovarja, kot »on«: “*On je pač jaz.*”

2.) ***Zakaj je tako silovito hrepenel po tej podobi,*** da se od nje ni uspel odtegniti in je na mestu umrl? Ali kakor je zapisano v 433. verzu: „Kar si želiš, ne obstaja; kar ljubiš, z odmikom razbliniš.“

Zrcalni stadij (Lacan)

V povezavi z zgodbo moramo omeniti psihiatra J. Lacana in njegovo razvojnopsihološko teorijo zrcalnega stadija, ki razlaga, **kako se razvije jaz**.

Psiholog **Henri Wallon** je eksperimentalno raziskoval vedenje otrok in šimpanzov pred ogledalom.

Otrok se okoli 1. leta starosti, **s svojo zrcalno podobo**, ki mu predstavlja celoto, enovitost njega samega, *identificira*.

Tako se vzpostavi *razlika med živim, fragmentiranim, kaotičnim izkustvom lastnega telesa*; ter podobo *telesa kot celostnega objekta, kakor ga vidijo drugi (objektivno)*.

Če se vrnemo na zgodbo o Narcisu, lahko rečemo, da je njegov problem ravno v tem, da **se ni uspel identificirati s to svojo lastno podobno**, ki jo je zagledal na vodni gladini, kar ga je vodilo v smrt.

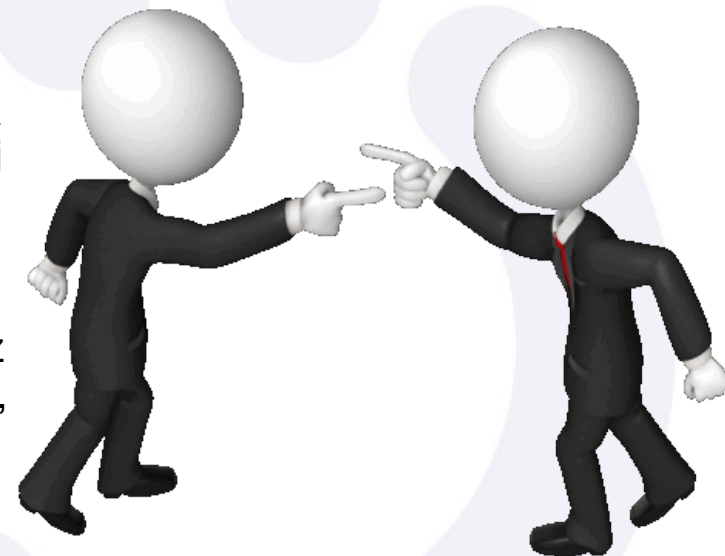
Narcistična osebnostna motnja

Sedaj, ko smo orisali razvojnopsihološko teorijo narcizma, se lahko osredotočimo, **zgodovinsko gledano, na razmeroma nov pojav**, ki se imenuje NOM.

Prva poročila iz klinike so se masovno začela pojavljati v ZDA, in sicer **nekje na polovici prejšnjega stoletja** – primeri, ki se jih ni dalo uvrstiti v klasični diagnostični okvir, ki je razlikoval med nevrozami in psihozami.

Odsotnost klasične nevrotične simptomatike: pretirana osredotočenost na jaz in nejasno medlo nezadovoljstvo z življenjem, občutki manjvrednosti, praznine, tesnobe, izgubljenosti, izgorelosti.

Šlo je za paciente, ki so **socialno načeloma dobro »funkcionirali«** in so bili družbeno razmeroma uspešni, zato torej nikakor ne moremo govoriti o »psihotični zgubi realnosti«.

Narcistična osebnostna struktura

Tovrstne primere skušali odpraviti kot izjemo, vendar se je kmalu pokazalo, da postaja to novi prevladujoči tip pacientov. Bistvo tega predavanja je v tem, da pokažemo, kako je **NOM do konca prignana in izražena NOS**.

Sledno pa moramo obravnavati v razmerju do družbenih sprememb, ki so vzpostavile pogoje za njeno formacijo. Novi, **prevladujoči tip osebnosti** ni zvedljiv le na klinično prakso in individualno patologijo, marveč je posledica širših družbenih sprememb.

Psihični aparat: **jaz, nadjaz** in **ono**. Jaz, naša identiteta, kdo smo, se vselej vzpostavi v razmerju do nadjaza, ki ga ocenjuje, in je nekakšna ponotranjena družbena instanca.

Nadjaz se tekom socializacije formira v obliki **ponotranjenih družbenih pravil**, norm, zahtev – »glas vesti«. Ta instanca večinoma deluje nezavedno in omogoča normalno delovanje subjekta v družbi.

Freudova metapsihologija

Freudovi klinični opisi simptomatike s konca 19. st. kažejo, da so pacienti čutili intenzivno krivdo zaradi **občutka „umazanosti“, grešnosti** ipd. Nadjaz teh pacientov je deloval kot kritična, **hipermoralna instanca**, ki je delovala na podlagi ponotranjene rigidne, viktorijanske morala, ki je povzročala trpljenje pacientom in je botrovala potlačitvam.

Nadjaz NSO iz sredine 20. st. pa je kazal krivdo, ki je posledica **zapovedi**, da je treba **»še več« uživati, biti »še bolj uspešen«, »srečen«, boljši, izpolnjen itd.**, kar seveda ravno sabotira vsakršen občutek zadovoljstva.

Osvoboditev izpod „jarma“ klasične avtoritete ni vodila v „osvoboditev“ jaza izpod družbenih spon, marveč ravno nasprotno, **v še hujšo podreditev in prisilo**, ki se je preselila v notranjost in je postala neskončna.

Narcisizem – posledica zatona avtoritete?

C. Lasch vzrok NOS povezuje z **zatonom tradicionalnih avtoritet (oče, duhovnik itd.) in s preobrazbo družbe in njenih produkcijskih sredstev**, v na videz svobodno(liberalno, demokratično), »post-industrijsko« družbo, tržno in medijsko posredovanega sveta (str. 212-13):

»Avtoritete v šolah, poslovnih korporacijah in na sodiščih skrivajo svojo moč za masko dobrohotnosti. V vlogi prijateljskih pomagačev izjemno poredko vsiljujejo disciplino svojim podrejenim. Namesto tega ustvarjajo prijateljsko ozračje, v katerem lahko vsakdo pove, kar mu leži na duši. Videz permisivnosti je le krinka za nepopustljiv sistem nadzora, ki je toliko učinkovitejši, kolikor se izogiba neposrednim konfrontacijam med avtoritetami in ljudmi, ki jim skušajo vsiliti svojo voljo.«

NOS: Sram in krivda

*Zaradi prestrukturiranja nadjaza, NSO, sramu in krivde ne občutijo več kot **notranji**, ampak zunanje: v razmerju do „pogleda“ socialne skupine in svojega »im idža« v javnosti.*

Napetost občutijo zato, ker se pojavi možnost, da bi jih drugi **zavrgli**, in ne zato, ker naj bi se npr. izneverili nekemu idealu oz. višjemu cilju ali dolžnosti, in bi se zato čutil nečastnega, saj naj bi prelomil besedo, obljubo, zavezo.

NSO tako ne poseduje etike kot notranjega sistema pravil, ki uravnavajo njegovo delovanje, ampak deluje po nekakšni „**zunanji morali (videnega)**“, ki jo dojemajo kot **sredstvo socialne igre**, ki ne poseduje globlje resnice.

Tako mu v delovanju v resnici ne gre „za stvar«, saj je **njegov cilj učinkovati na druge**, uspeti in pridobiti priznanje. Posledica tega je »občutek notranje praznine« ter nekakšna (prazna) osebna identiteta brez substance.

Osrednji problem NSO je torej nekakšen ***nepoenoten, »razpršen«* jaz, ki nima notranje konsistence, integritete ali značaja v starem pomenu besede**. Začasno stabilnost vzdržuje le v razmerju z drugimi, v očeh katerih se zrcali. Svojo lastno vrednost pridobi in občuti le na podlagi ***primerjave z drugimi***.

Tako je tudi užitek povsem odtujen, povnanjen v drugem – ***uživanje sovpada s tem, da mu drugi (npr. vrstniško okolje, sodelavci, nadrejeni) pri(po)znajo uživanje***. Le tako, da ***učinkujejo na drugega*** – da skušajo v drugem vzbuditi zavist in željo – sami i uživajo.

Medtem ko NSO kujejo v zvezde sodelovanje in tim sko delo, ***gojijo v sebi globoko antisocialne vzgibe, saj so drugi vselej dojeti kot grožnja***. Čeprav ***hlepijo po občudovanju***, tiste, ki jim namenijo pozornost – ravno zaradi tega – ***zaničujejo***.

Študija, ki je zajela 250 menedžerjev iz 12 večjih gospodarskih družb (Maccoby idr.), ugotavlja, kako se, današnji vodilni v podjetju, ***bolj ukvarja z ljudmi kot s konkretnim vodenjem podjetja.***

Prvenstveno si ne prizadeva zgraditi imperija in nakopičiti bogastva – kakor stari individualistični tip kapitalista – temveč hoče ***izkusiti »razburljivi občutek vodenja lastnega moštva in doseganja zmag«***. Ker želi veljati za zmagovalca, uspešneža, je njegov najgloblji strah, da bi ga označili za poraženca, zgubo.

Uspeh danes ne pomeni »preprosto prebiti se naprej«, temveč »prebiti se pred drugim i«. Ko takšen »vodja« govori, to ne dela, ker ima nekaj za povedati, ampak ***zato, da bi zapeljal in očaral svoje občinstvo***, gre mu bolj za »učinek« kot pa za »vsebino« povedanega. Smoter uspeha ni tisto, kar z njim dobi, marveč ***sam uspeh kot socialno dejstvo, brez konkretne vsebine*** – ki ga predstavlja »The Self-Made Man.«

Lasch: pod vplivom menedžerskih priročnikov in raziskav na področju organizacije dela, se je spremenila **strukturna, organizacijska in funkcionalna logika podjetij**, v katerih so bili odpravljeni neposredno hierarhični odnosi v smeri partnerskih, sodelovalnih.

Prišlo je do liberalizacija delovnega procesa v smeri vse večje izbire in odgovornosti zaposlenih, ki naj bi jih vodstvo dojemalo kot „**avtentične posameznike**“, zmožne **fleksibilnega življenjskega sloga**. Sleherni področje udejstvovanja, od službe do hobija, naj bi v čim večji meri **postalo področje samopromocije, izražanja** osebnosti in njene rasti.

Spodbujanje raznolikosti in nekonformizma naj bi izhajalo iz priznavanja notranje vrednosti vsakega posameznika in njegove posebnosti (ki pa je v resnici določena le zunanje, največkrat kot različnost osebnostnih lastnosti in življenjskih slogov, ki so dani na ogled).

Vse to predpostavlja tip podjetniške osebnosti, ki v sebi že od zmeraj vsebuje vse potrebno (**sam svoj potencial**) za samoaktualizacijo. Takšno pojmovanje osebnosti implicira, da so vsi zaposleni v podjetju, dejansko »še-ne« aktualizirani direktorji, lastniki, podjetniki.

Množični mediji, pop kultura in **potrošniški, tržni mehanizmi nas silijo, naj svobodno (re)definiramo svojo identiteto**, iz česar izhaja neposredna zahteva po fluidnosti osebne identitete, menjavanju življenjskih stilov in osvoboditev od vseh spon trajnega, absolutnega.

V ta dispozitiv se vpisuje tudi nadjazovski **imperativ po nenehnemu ukvarjanju s samim seboj in skrbjo zase** (prehranska dopolnila, fitnes industrija, „bio in eko“, storitve „specialistov“), kar povzroča kronično nelagodje in negotovosti glede zdravja ter potrebo po popolni kontroli nad življenjem.

Vzrok vsega tega je dejstvo, da živim o v družbi, ki ji **umanjka horizont prihodnosti (Lasch)**, zato nam ne preostane drugega, kot da živim o sam o za trenutek, se osredotočam o na same sebe in izpolnitev svojih neposrednih potreb: »*Ne zapravljaj časa, ker je življenje le eno – Carpe diem.*«

V drugi polovici prejšnjega stoletja prišlo do **preobrazbe družbe** in vznika nove ideološke konfiguracije, socializacije in spremembi institucij ter delovanja socialnih odnosov, ki so botrovali **zamenjavi osebnosti klasičnega individualista**, ki je deloval pod vplivom „protestantske morale“, **s postmodernim, razsrediščenim narcisom**, katerega morala zajemala le zahtevo po zadovoljevanju svojelastnih trenutnih potreb.

Kapitalizem se je preobrazil iz industrijske in družinske oblike v menedžersko, birokratsko-korporativno obliko, katere posledice so t. i. družba spektakla, (hiper)komunikacija, kulturno in medijsko posredovani življenjski slogi in izbire, ki so postali popolnoma poglobljeni.

Problem NOS je tako vselej že tudi družbeni problem in posledica neke specifične **družbene produkcije, ureditve in kulture, ki materialno pogojuje način življenja vseh nas**. Zato je, če hočemo, ali nočemo, v vseh nas nekoliko narcisa, ki se poskuša vse bolj izraziti in uveljaviti.

Tekla bo kri (2007)

Hvala za pozornost!

»Kajti naveličaš se samo novega. Starega se ne naveličaš nikdar.«

Søren Kierkegaard, *Ali – ali*, 1843, str. 130

Komentarji in vprašanja?

Literatura

- Freud, S. (2012). *Metapsihološki spisi*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Kernberg, O. (1975). *Borderline conditions and pathological narcissism*. Northvale: Jason Aronson.
- Kohut, H. (1972). Thoughts on Narcissism and Narcissistic Rage. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 27(1), 360–400.
- Lacan, J. (1993). Spisi. *Problemi*, 31(4), 37–45.
- Lasch, C. (2012). *Kultura narcisizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Žižek, S. (1985). »Patološki narcis« kot družbeno-nujna forma subjektivnosti. *Družboslovne razprave [na spletu]*, 2(2), 105–141.
- Newsom CR, Archer RP, Trumbetta S, Gottesman II. Changes in adolescent response patterns on the MMPI/MMPI-A across four decades. *Journal of Personality Assessment*. 2003;81(1):74–84.